

Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod: Kranjska v prvem letu vélike vojne

Razstava in razstavni zbornik Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014, 78 strani

Razstavo z zgovornim naslovom je Zgodovinski arhiv Ljubljana pripravil ob stoletnici začetka prve svetovne vojne. Odprta je bila 28. junija 2014, natančno sto let (in nekaj ur) po usodnih strelah v Sarajevu, ki so bili neposredni povod začetka vojne.

Obletnicam prve svetovne vojne v prihodnjih nekaj letih ne bo ne konca ne kraja. Vlada Republike Slovenije je že pred časom ustanovila multidisciplinarno – ali bolje – multiinstitucionalno sestavljeni Nacionalni odbor za obeleževanje stoletnic 1. svetovne vojne (2014–2018), ki koordinira spominske dogodke in projekte ob stoletnicah prve svetovne vojne. Odbor od konca leta 2013 sestavlja seznam projektov in dejavnosti, ki so pod njegovim okriljem, in več kot upravičeno se je na seznamu znašel tudi razstavni projekt Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Pri pripravi razstave in spremne publikacije (kataloga oziroma zbornika razprav) so sodelovali avtorji Elizabeta Eržen Podlipnik, Hana Habjan, Mira Hodnik, Marija Kos, mag. Marjana Kos, dr. Dragan Matić, Barbara Pešak Mikec, Judita Šega in Barbara Žabota. Uslužbenci arhiva so sodelovali tudi kot tehnični urednik (Jože Suhadolnik), obdelovalka reprodukcij (Tina Arh) in prevajalki povzetkov (Hana Habjan, Dunja Mušič). Ker je bilo pri pripravi razstave neposredno udeleženih več kot tretjina zaposlenih, gre resnično za projekt celega kolektiva. Razstava, ki je že v začetku požela veliko pozornosti strokovne in laične javnosti, pa ni samo tenkočuten spomenik z vojnimi grozotami zaznamovanim prednikom, ampak tudi odličen prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti.

Vojna, ki bi morala biti po takratnem večinskem mnenju kratka in zmagovita in bi morala prinesiti slavo domovini, je bila v resnici dolga in mučna. Po eni strani je porušila okostenel in predvidljiv svet velikih evropskih monarhij, po drugi pa je v življenje navadnih ljudi prinesla bedo, razočaranje in negotovost. T. i. vélika vojna se je dotaknila življenj vseh ljudi in je korenito spremenila predstave o svetu, družbi in ljudeh.

Prav te dogodke in procese je imela namen predstaviti razstava o vsakdanjem življenju na Kranjskem v prvem letu svetovne vojne. Avtorje razstave je zanimala predvsem Kranjska kot zaledje fronte oziroma vojaškega dogajanja v ožjem smislu, konkretno pa tisti procesi, ki so se pozneje v štirih letih še stopnjevali in temeljito spremenili mentaliteto prebivalcev. Razstava govori o tem, kako so se naši predniki in njihove skupnosti organizirali in odzivali na stiske ter zaostrene razmere na vseh življenjskih področjih.

Vse nakazane procese so skušali avtorji razstave kar najbolj nazorno prikazati s pomočjo arhivskega gradiva (predvsem gradiva matične ustanove in Arhiva Republike Slovenije) ter drugega zgodovinsko pomembnega in zgovornega gradiva knjižnic, muzejev in zasebnikov ter končno časopisja. V sodelovanju z oblikovalcem Danetom Petkom (GALdesign) je nastala znanstveno korektna, subtilno povedna in vizualno všečna razstava, ki jo v osnovi predstavlja 28 panojev dimenzij 150 cm × 95 cm in spremna publikacija (78 strani formata A4), ki je pravzaprav zbornik desetih poljudno napisanih, a s kritičnim aparatom podprtih in s slikovnim gradivom popestrenih prispevkov. Ti podrobneje komentirajo dokumente in zgodbe, ki jih zgoščeno podajajo razstavni panoji.

Po uvodnem panoju nas čaka najprej predstavitev dežele Kranjske pred prvo svetovno vojno. Vsebinsko razstavnega panoja s poetičnim naslovom »Zemlja domača ni prazna beseda« in nanj navezan prispevek v zborniku je pripravila

Judita Šega. Dragan Matić je na dveh panojih ujel politične razmere in konflikte pred prvo vojno ter protiaavstrijsko razpoloženje. Posebej se je s panojema 11 in 12 spomnil tistih posameznikov, ki so svojo zadržanost nad vojno ali pro-srbsko razpoloženje plačali s suspenzom, konfinacijo ali arestom. Njegov prispevek nosi naslov »Kratek oris političnega razvoja na Kranjskem ob začetku Velike vojne s poudarkom na političnih deliktih«. O zadnjem potovanju prestolonasledniškega para, sarajevskem atentatu in odmevih nanj, pogrebu ter nato vojni napovedi (»Za blagor očetnjave naj puška govori«) in mobilizaciji se je na panojih 5–10 razpisala Barbara Žabota.

»Zunanjemu« okvirju razstave, tj. političnemu in vojaškemu dogajanju v prvem letu vélike vojne, sledi predstavitev posameznih segmentov vsakdanjega življenja in vplivov, ki jih je na to imela vojna. Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna, je zanimalo Marjano Kos, ki je zaznala hitre spremembe v mestih in vaseh. Te so se odražale v zmanjšanju števila prebivalcev (možje na frontah), policijski uri, pomanjkanju materialnih dobrin, skromnih praznovanj in splošnem varčevanju. Ista avtorica je predstavila tudi izkušnje slovenskih vojakov, ki so padli v ujetništvo antantnih sil. Poseben pano je v tem okviru namenjen ljubljanskemu gradu, sicer pa sledi širši sklop, ki na petih panojih (14–18) pripoveduje o prihodu prvih ranjencev, ljubljanskih (improviziranih vojaških) bolnišnicah, skrbi za bolne in ranjene, preprečevanju širjenja epidemij in končno – o pokopavanju večjega števila umrlih. Avtorica omenjenega sklopa, posvečenega predvsem razmeram v Ljubljani, je Barbara Pešak Mikec.

Judita Šega se je posvetila vojnim beguncem, ki so v kranjska mesta (Ljubljana, Kamnik, Škofja Loka) že zgodaj prišli tudi iz vzhodnih front, čeprav nam je bolje poznan begunski val po začetku soške fronte. Pretresljive osebne izkušnje v vojnem času je predstavila Marija Kos, in sicer z dnevniškimi zapiski nekaterih znanih Slovencev, denimo Frana Milčinskega in Janka Hacina, ki so vojno izkusili bodisi doma bodisi na fronti.

Čeprav vojna rojeva nasilje, surovost in smrt, na drugi strani iz človeka izvabi najbolj plemenita čustva: usmiljenje, sočutje, radodarnost ... Vse to je v prispevku »Dobrodelnost in pomoč vojakom ter prebivalstvu na Kranjskem v prvem letu prve svetovne vojne« povzela Elizabeta Eržen Podlipnik, ki je pod pomenljivim naslovom »Nič več ni tako, kot je bilo« opozorila še na številne druge vsakodnevne spremembe in omejitve vojnega časa (panoji 23–25). Hana Habjan je zbrala in komentirala gradivo o težkem gospodarskem položaju in organizirani preskrbi z živili in drugimi življenjskimi potrebščinami.

Zadnji, 28. razstavni pano – spet s poetičnim naslovom »Verolomni Lah nas je napadel« – in z njim povezani prispevek, napovedujeta novo dobo, novo vojno ali natančneje, približevanje vojaških operacij, ki sta jih sprožila vstop Italije v vojno maja 1915 in odprtje soške fronte. Prispevek Mire Hodnik sklepa razstavo in verjetno napoveduje tudi že novo.

Kot je mogoče razbrati iz kratke predstavitve, se razstavni panoji in spremljajoči katalog (zbornik) ves čas prepletajo in dopolnjujejo. Ravno to je ena glavnih odlik razstave, saj oba »sestavna dela« res dihata kot ena, smiselno zaokrožena celota.

To celoto, 28 vsebinsko domišljenih, grafično všečnih in kakovostno realiziranih razstavnih panojev ter priložen razstavni zbornik z desetimi kratkimi, a tehtnimi prispevki, so na krstni postavitvi razstave dopolnili še: nekaj izbranih muzealij (oprema vojaka 2. gorskega strelskega polka in vojaška skrinja zdravnikarja, ki sta ju prispevala Vojaški muzej Slovenske vojske in Mestni muzej Ljubljana), brezplačna zgibanka v slovenskem in angleškem jeziku z osnovnimi informacijami o vsebini razstave, najavni panoji oziroma zastave na stavbi arhiva, knjižna kazalka ipd. Vsa besedila s panojev so prevedena tudi v angleški jezik.

Razstavo »Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod: Kranjska v prvem letu vélike vojne« je 28. junija 2014 v prostorih ljubljanske mestne hiše odprl minister za kulturo RS dr. Uroš Grilc. Razstava je bila v manjšem obsegu postav-

ljena tudi v vhodni avli arhiva. V magistratnem atriju je bila na ogled mesec dni, nato pa je začela pot po Sloveniji, na kateri je (oziroma še bo) obiskala Ministrstvo za kulturo (30. 7.–9. 9.), Logatec (Jožefova dvorana Doma Marije in Marte, 11.–26. 9.), Kranj (Mestna knjižnica, 30. 9.–21. 10.), Novo mesto (Kulturni center Janeza Trdine, 23. 10.–18. 11.), Idrijo (Mestni muzej, 20. 11. 2014–5. 1. 2015), Škofjo Loko (Sokolski dom, januar 2015) in Železnike (Galerija Muzeja Železniki, februar 2015). Našteli smo le do zdaj znane lokacije, gotovo jih bo še več. Večji del vsebine razstave je bil v nekoliko prirejeni obliki poleti 2014 postavljen tudi na travniku pred Arhivom Republike Slovenije.

Za popularizacijo razstave same in arhivskega dela nasploh je zelo pomembno, da je razstava v virtualni obliki že od prvega dne dostopna na portalu Zgodovina Slovenije Sistory (<http://sistory.si/SISTORY:ID:26933>). Zasluga za to gre odličnemu sodelovanju arhiva z Inštitutom za novejšo zgodovino.

Glede na to, da je v arhivskih vrstah veliko individualistov, ki pogosto težko sodelujejo s kolegi/cami, je razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana velik dosežek tudi v smislu preseganja tovrstnih barrier. Kot ugotavlja direktor v uvodniku k zborniku, so se ob napornem snovanju razstave »vsaj malo« spremenili tudi njeni avtorji. In nadalje dodaja: *»V več kot pol leta se nas je devet avtorjev razstave iz vseh petih enot Zgodovinskega arhiva Ljubljana navadilo, da se medsebojno poslušamo, izmenjujemo izkušnje in podatke o gradivu, da drug drugemu pomagamo in sodelujemo kot prava ekipa.«*

Andrej Nared

Rado Simoniti (1914–1981)

Razstava ob stoletnici rojstva skladatelja, glasbenega pedagoga in dirigenta.
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 2014.

Počastitvi stoletnice rojstva vsestranskega glasbenika Rada Simonitija je bilo letos na Goriškem posvečenih več kulturnih dogodkov. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je na pobudo Filatelističnega društva iz Nove Gorice, ki je ob tem jubileju izdalo priložnostno znamko, pripravil razstavo o skladateljevem življenju in delu. Od januarja do julija 2014 je bila na ogled na gradu Dobrovo v Goriških Brdih, zatem je mesec dni gostovala v Goriški knjižnici Franceta Bevka, v oktobru 2014 pa so jo ob praznovanju 70-letnice pevskega zbora Srečko Kosovel hkrati z razstavo o Prekomorcih gostili še v Pilonovi galeriji v Ajdovščini. Razstavo je pripravila Ivanka Uršič, oblikoval jo je Erik Pregelj.

Na dvanajstih panojih je razstavljeno raznovrstno gradivo iz različnih ustanov in društev (iz Arhiva Republike Slovenije, Goriškega muzeja, Goriške knjižnice Franceta Bevka, Slovenskega narodnega gledališča Opera in balet v Ljubljani, Glasbene zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, iz zbirk dokumentarnega gradiva Moškega pevskega zbora Srečko Kosovel Ajdovščina, Kulturnega društva Rado Simoniti iz Krasnega v Goriških Brdih, Pihalnega orkestra Salonit Anhovo), pa tudi od posameznikov (Petra Suhadolca in drugih članov družine Simoniti, Branka Morenčiča, Klavdija Koloinija, Franca Goloba in drugih). Gre za uradne dokumente, fotografije, koncertne liste, rokopise, pisma, razna poročila, zapiske, članke iz knjig in časopisov in podobno.

Razstava je razdeljena na tri vsebinske sklope: Umetnik v viharjih časa, Pevec Goriških Brd in Simonitijeva glasbena zapuščina.

V prvem delu z naslovom **Umetnik v viharjih časa** je razstavljeno gradivo o umetnikovi življenjski poti, ki se je začela 15. maja 1914 v veliki družini v Fojani, nadaljevala na številnih življenjskih »postajah« in se zaključila 14. maja